

1970. Zalai Gyermekvédelmi Hetek
előadás
Galambok, 1970. október 12.

A CIGÁNYTANULÓK HELYZETE A NAGYKANIZSAI JÁRÁSBAN.

Kotnyek István

A Leglátványosabb helyzetben: Cigánystanulás a
Nagykanizsai járásban

~~CIGÁNYPEDAGÓGIAI HELYZETE A NAGYKANIZSAI JÁRÁSBAN.~~

A téma tárgyalásakor még az oktatás és nevelés problémáinak tárgyalása előtt elemezni kell azon környezeti tényezőket, hatásokat, amelyek alapvetően meghatározzák a cigánygyermek biológiai és pszichés fejlődését, iskolaérettségét. Több éves tapasztalat alapján állítom, hogy a cigánygyermekkel történő foglalkozás, az oktatás és nevelés hatékonysága elsődlegesen e környezet változásának függvénye. Ezért a problémakör tárgyalását megelőzően szükségesnek tartom e környezet ismertetését, elemzését.

Cigányok a Nagykanizsai járásban

A cigányság eredete ma már tisztázott. Magyarországon először 1760 körül Vályi István Komárom megyei ref.pap figyelt fel arra, hogy a leydeni egyetemen tanuló malabári /Dél-India/ fiatalember beszéde erősen hasonlít a magyarországi cigányokéhoz. Az összehasonlító nyelvtudomány megállapítása szerint a cigány az észak-nyugat-indiai nyelvek közé tartozik. A cigányok a VII.század folyamán indultak el valahonnan Kaszmir, vagy Pandzsab vidékéről. A vándorlás utját a felvett szavak jelzik. Magyarországon először egy 1393-iki oklevélben fordul elő először a "M i c h a e l d e C z i g a n y" név. /1/ Tömegesen 1410 körül tűntek fel. *haráurbaan.*

A bevándorlás több irányból történt: egyes törzsek Szerbián és Horvátországon keresztül, más törzsek a Havasalföldön és Moldván, Erdélyen át jöttek. /2/ 1423-ban Zsigmond, 1476-ban és 1487-ben Mátyás, 1492-ben és 1496-ban Ulászló, 1557-ben Izabella királyné, 1581-ben Báthory Zsigmond állított ki részükre szabadalmi, ajánló- és biztonság levelet. /3/ Ittlétüket mindenkor a társadalmi kirekesztettség jellemezte. Ezen túlmenően a társadalomból történő kiküldetésükre - a szó fizikai értelmében - is törekedtek.

Mária Terézia és II. József uralkodása idején intézkedéseket hoztak gyermekeik elvételéről, a cigányházasság megszüntetéséről. /3/

1

szó szerinti

3

/A/ Többször történt kísérlet letelepítésükre is. ✓
/Pl: Somogy vármegye 1751- okt. 6-án tartott közgyűlésén hozott statútummal elrendelte letelepítésüket. 15/4

1880-ban maga József herceg - igaz csak arisztokrata hobbyból - is kísérletet tett letelepítésükre. Alcsuton külön cigányiskolát is működtetett. Kezdeményezésére 1893. december 31-én külön országos cigányösszeírás volt Magyarországon. Zala megyében akkor a lakosság 0,47 %-a volt cigány. A cigánylakosság tulnyomó többsége még vándorolt 16/1 ✓

1930-ra sikerült hatósági kényszerrelva többséget letelepíteni. 17/1 ✓

Az 1960-as években 200.000-re becsülték a cigányok számát Magyarországon, hozzávetőlegesen a lakosság 2 %-át alkották. 18/1 ✓

Az 1960. évi népszámlálás adatai alapján Zala megye 273.826 lakosából 2.000 vallotta magát cigány anyanyelvűnek, 2.600-an beszéltek cigány nyelven. 19/1 ✓ Ez a megye lakosságának 0,8,-0,9 %-át jelentette. 18/1 ✓

A Nagykanizsai járás vonatkozásában ugyancsak az 1960-as népszámlálás alapján a járás 52.356 lakosából 731 fő, a 9 járás lakosságának 1,4 %-a vallotta magát cigánynak. 10/1 ✓ Ez a szám azonban nem tükrözi a valóságot, ugyanis a Járási Tanács felmérései ennek kivétel nélkül ellentmondanak és a 60-as években is 1.600 körülire becsülik a járás cigányainak számát.

A helyzet tisztázása és az ennek megfelelő intézkedések megtétele szükségessé tette, hogy egy alapos, reprezentatív felmérést végezzünk a járás valamennyi községére kiterjedően.

A továbbiakban a felmérés adataira támaszkodva próbálom elemezni a helyzetet.

A Nagykanizsai járás lakossága 1970. január 1-én 65.210 fő volt. 11/1 ✓ Ebből cigány 2.688 fő, a járás lakosságának 4,1 %-a, az országos és megyei átlagnál magasabb. 12/1 ✓

(Az országos első Nógrád megyében az 1960-as években az arány 4,9 % volt. 13/1 ✓

20880
19563
= 7317

6521 x 3
19563

6521 x 4
26084

682,1
26880 : 6521 = 4,1
26084
007960

hell
2

A cigánylakosság általában szétszórta települt. Ez a Nagykánizsai járás vonatkozásában is áll, hiszen a járás ^{78 községe} ~~közül~~ közül mindössze ~~ötben~~ ^{ötben} nincs cigány. Kimutatható azonban ~~járásunkban~~ bizonyos koncentráció is az alábbi községekben:

Község	össz.l.	cigány l.	az össz.lak %-a
Zalakomár	3978	783	19 %
Magyarszerdahely	887	81	9 %
Bagola	918	80	8,7 %
Miháld	1325	111	8,3 %
Galambok	1548	128	8,2 %
Ujudvar	1105	86	7,7 %
Pat	439	33	7,5 %
Letenye	5000	300	6,0 %
Szepetnek	1970	101	5,1 %

A felsorolt 9 községben él a járás cigánylakosságának 74 %-a. Természetesen a problémák és a gondok is e községekben hatványozottabban jelentkeznek. Zalakomár a 783 fős cigánylakosságával a zalai falu átlag lélekszámát is meghaladja. Itt a ~~magyar~~ cigányság több csoportból - teknővájó /pula/, köszörüs, zenész - tevődik össze és csak mint érdekességet említem meg, hogy a 600 fő körüli zenészek ^{csoport} ősei a XIX. század elején telepedtek le a községben. /N/

Cigánytanulók a járás általános iskoláiban.

2 ny kérdés

Az előzőkhöz hasonló a helyzet az általános iskolás cigánytanulók számát és elosztását illetően is. 1970. október 1-én az általános iskolákba beírt tanulók száma:

31.026 7547 volt. Ebből cigánytanuló 597 fő, a tanulólétszám 1439 - 4,6%
7,8 %-a. Jónéhány iskolában a magas arányszám sajátos oktatási és nevelési problémákat vet fel. Az átlagot jóval meghaladó iskolák a következők: /N/

✓ Lenti	4.465	-	245	5,40%
✓ Nk. Páros	4.428	-	83	1,8%
Zy.j.	6.540	-	265	4,2%
Z. Nagy.	3.216	-	134	4,1%
Ag.v.	4.830	-	105	2,1%

Iskola	tan.sz.	cigány t.sz.	a tan.létsz. %-a
Bocska	35	17	48 %
Pat	32	15	46 %
Bagola-Fakos	29	13	44 %
Zalacomár II.sz.isk.	205	88	43 %
Bagola	21	7	30 %
Szepetnek	229	34	15 %
Miháld	179	28	15 %
Galambok	225	32	14 %
Miklósfa	243	34	14 %

A kép teljesebbé tételéhez szükséges, hogy tanulók otthoni környezetét is vizsgáljuk. ^{szülővel a köztudottakat kapjuk:} A cigánycsaládok fele 1969-70-ben még putriban lakott. A másik fele túlnyomóan szobakonyhás szükséglakásban, amelyek közül csak minden negyedikben volt villany. /16/ Ha ehhez azt is hozzátesszük, hogy a putrikban, szobakonyhás lakásokban lakó családokban az egy családra jutó gyermekek száma 6-8 körül mozog, a családok felének nincs asztala, székje, önkéntelenül adódik a kérdés, hogy hogyan tanuljanak otthon ezek a gyerekek? Az említett lakásviszonyok következtében a cigánygyermekek 90 %-ánál az otthoni tanulás legalapvetőbb feltételei is hiányoztak.

E mostoha lakásviszonyok mellé társul ^{alacsony} a rendkívül ingerszegény környezet, amely a felnőtt cigánylakosság általános műveltségi szintjének és művelődési viszonyainak egyenes következménye.

Csak néhány példát: amíg Zala megyében 1968-ban minden 4. lakosra jutott egy rádió, 11-re egy televízió, addig a cigánylakosoknál csak minden 25. lakosra jutott rádió, és 155-re televízió. /17/ Saját könyvtárral /1-5 kötetet véve alapul/ egyetlen cigánycsalád sem rendelkezett.

A községi könyvtáraknak 66 cigány olvasója volt, a cigánylakosság 2,6 %-a. Ez az arány a nemcigányok esetében 20-25 % volt. A cigányolvasók kölcsönzése éves átlagban 1-5 kötet körül mozgott. /18/ Napilapot mindössze 28 cigány-család járatt, tehát 88 főre jut 1 napilap. Egyedül a mozi látogatás mutat kedvezőbb képet, ^{minős} 3-400 a rendszeres mozi látogatók száma. /19/

A környezeti tényezők szerves tartozéka a sajátos cigány életforma, az egy keresőre jutó eltartottak magas száma, a rendelkezésre álló anyagi javak észszerűtlen felhasználása, megélhetési problémák és a szinte általánosnak mondható alkoholizmus.

Ez tehát az otthon, amelynek hatását a fogékony gyermeklelkek tükrözik, amely óriási erővel hat a gyermekek testi és szellemi fejlődésére, visszahuzza a kitörni, környezetét tagadni akarót.

Az eltelt 20-25 év azonban nem mult el nyomtalanul. A fejlődés, az erjedés itt is megindult és az előző évszázadokhoz, évtizedekhez mérten óriási. Egy korszak lezárult azal, hogy cigányaink letelepedtek, nagyrészüik állandó munkát vállalt. Eltűnőben vannak a faluvégi jellegzetes putri-telepek.

/// Az oktató-nevelő munka és a cigánytanulók.

Beiskolázás.

A járás ~~64~~ általános iskolájában, mint azt már említettem 597 cigánytanulót irtak be. A beiskolázás évek óta gyakorlatilag 100 %-os. Ez az előző évtizedhez viszonyítva is óriási eredmény, hosszú évek szivós munkájának, társadalmi összefogásának gyümölcse. A letelepedés mellett a második mérföldkő a cigányság történetében. Csak egy példát ennek illusztrálására:

A cigánytanulók beiskolázása a Zalakomári
II.sz. Általános Iskolában /20/

Tanév	beisk.cigány t.sz.	megf.eredményt elért ^o cig.tan.sz.
1901/02	nem történt beiskolázás	
1925/26.	8	5
1937/38.	14	5
1944/45.	21	-
1947/48.	29	12
1967/68.	55	51

A beiskolázás idején az iskolák és a községi tanácsok, a gyermek- és ifjúságvédelmi albizottságok egyaránt határozottan, felkészülten várták a cigánytanulókat, a beiratás előtt szinte minden érdekelt cigány családot meglátogattak, nem riadtak vissza a cél érdekében szabálysértési eljárások lefolytatásától sem.

2. A rendszeres iskolabajárás biztosítása.

Lényegesen több gondot és problémát okoz, mint a beiskolázás. Itt különbséget kell tennünk a különböző cigánycsoportok között. A zenészek esetében - a cigányság 30 %-a a mulasztási átlag alig haladja meg a nemcigány tanulókat. A pula cigányok, mint legalacsonyabb szinten állók már nagyban hozzájárulnak a mulasztási átlag növeléséhez, különösen a pásztorkodó családok gyermekei, akiket a család szívesebben foglalkoztat bojtárként. Ennek igazolására néhány kiragadott idézet az iskolák tanév végi beszámoló jelentéseiből, a tanévzáró értekezletek jegyzőkönyveiből. Balatonmagyaród: "... Igazolatlan mulasztás összesen 70 óra volt. Ennek legnagyobb részét az egyik cigánytanulónk mulasztotta..." Orosztony: "... A legtöbb igazolatlan mulasztás a 2 osztályban 124 óra. Ezt a cigánytanulók mulasztásai okozták..." A legmagasabb a hiányzás a közsőrüs és vásáros cigányoknál. Miháldon: "... Az igazolatlan mulasztások 95 %-át a cigánytanulók mulasztása okozta. Bucsukra, vásárookra járó bazárosok a gyerekeket is magukkal viszik. Az osztályfőnökök családlátogatása ezen szülőknél nem használt, de még a figyelmeztetés sem, ezért szabálysértési eljárást kellett lefolytatni..." /21/

Természetesen a rendszeres iskolabajárás biztosításához az iskolabajárás anyagi feltételeinek biztosítása is szükséges. Ez alatt nemcsak a tanszerellátást kell érteni, hanem ruhát, cipőt is biztosítani kell. A nevelőotthonokkal kialakított kapcsolat lehetővé teszi, hogy azok selejtezésre kerülő anyagaiból évenként szinte rendszeresen ellássuk a cigánygyerekek többségét. Ehhez járult a községi tanácsok segélyakciója ~~és a Járási Tanács~~

A járási keretből
 Igazgatási Osztálya által nyújtott gyámügyi segély.
 Ennek összege 1970. ^{ben} október 1-ig közel 50.000 Ft volt.

A ruha mellett fontos "csalogató" az étkezés az általános iskolai napköziotthonokban. Itt a cigánytanulók általában napi 1 Ft-os térítés mellett kapják a napközi juttatásokat. Néha azonban ennek behajtása is problémát okoz. Ez ellen semmi esetre sem a tartozás elengedésére hozott határozat az orvosság, hanem az, hogy a hátralékossal szemben a fizetésletiltáshoz kell folyamodni.

Tanulmányi eredmények, neveltségi szint.

A felsorolt objektív tényezők - legtöbbször visszahuzó - hatását iskoláink, nevelőink bármily lelkesen és odaadással dolgozzanak is, ellensúlyozni nem tudják. Sok esetben maga a cigánycsalád is teljesen szembehelyezkedik az iskolával. Miklósfián pl.: "... A cigánygyermekeknek felszerelése nincs, nem egy esetben az osztálytanító vásárolt számukra irkát-ceruzát, amit vagy eltéptek, vagy az otthoniak cigarettát sodortak belőle..." /22/ Nem ez az egyedüli hasonló eset.

A cigánytanulók tanulmányi eredménye rendkívül gyenge, messze alatta marad a járás 3,0 - 3,2-es átlagának. Jól tükrözi ezt a szepetneki alsótagozato átlaga is. /23/

Osztály	Osztályátlag	Oszt.átlag cigányok nélk.	Cigány átlag
1. osztály	3,4	3,9	2,0
2. osztály	3,4	3,6	2,6
3. osztály	3,0	3,4	2,0
4. osztály	3,4	3,7	2,3

Természetesen akad kivétel is pl.: Zalakaros, de ez sajnos csak egyedi jelenség. Így érthető, hogy a beiskolázott tanulók közül kevés jut el a felső tagozatig, még kevesebb a 8. osztályig és szinte kivételesen - 1-2 tanuló a középiskoláig. Bizonyítják ezt a következő adatok is:

Az általános iskolás cigánytanulók megoszlása
osztályonként /24/

Osztály	cigány tan.sz.	az össz.tan.létszám %-a
1.osztály	202	33,8 %
2.osztály	119	19,9 %
3.osztály	107	17,9 %
4.osztály	50	8,3 %
5.osztály	55	9,2 %
6.osztály	31	5,2 %
7.osztály	24	4,0 %
8.osztály	9	1,7 %
Összesen:	597	100,0 %

Ehhez az eredményhez az is hozzájárult, hogy a tanulók többsége tulkoros.

A tanulók megoszlása kor szerint /25/

Tan.kora	száma	az össz.tan. %-a
Normál koru	142	23,8 %
1 évvel tulkoros	117	19,6 %
2 évvel tulkoros	131	21,9 %
3 vagy több évvel tulkoros	207	34,7 %
Összesen:	597	100,0 %

Tulkoros tehát 455 tanuló, a cigánytanulók 76,2 %-a.

Az eddigiekből törvényszerűen következik, hogy a továbbtanulós aránya is nagyon rossz. 10 éves periódust figyelembevéve az 50-60 nyolcadik osztályt végzett cigánygyerekek közül mindössze 18 lett szakmunkás és 5 végzett középiskolát, a többi elkallódott, nem tudott kitörni környezetéből.

A rendelkezésre álló adatok alapján a legtöbb gondot az első osztályok okozták, a már említett anyanyelvi és iskolaérettségi problémák miatt. A beiskolázás után legnagyobb feladat.

Az óvodával rendelkező községekben az óvodai felvétel lehetőségét a cigánygyermeknél is biztosítani kell. E vonatkozásban eddig sok eredményről nem számolhatunk be. Akadt ugyan egy-két óvoda, ahol ezzel komolyan próbálkoztak és nem is eredménytelenül Pl.:Miklósán/.

A másik forma, amellyel az iskolaérettséget segítjük elő az előkészítő tanfolyamok szervezése. A tanfolyamra első sorban azokban a községekben kerülnek beiskolázásra cigánygyerekek, ahol óvoda nincs. Elsődleges cél: a magyar nyelv gyakorlása, beilleszkedés a közösségbe, játékos feladatok, egészségügyi szokások kialakítása. A Művelődésügyi Minisztérium 1967. november 3-án kelt Utmutatója alapján./

E két tevékenységi forma lényegesen meghosszabbítja a tervszerű ráhatás, nevelés időszakát. Meggyorsítja az iskoláskor előtti biológiai és pszichés fejlődést, lehetővé teszi, hogy ezek a gyermekek valóban iskolaéretten kezdjék tanulmányaikat az általános iskola első osztályában. Véleményem szerint ez az egyedüli út az általános iskolai cigányoktatás eredményesebbé tételéhez. Természetesen ennek az előkészítő időszaknak az anyagi vonatkozásait, fedezetét is biztosítani kell /óvodai térítések, tulórakeret az előkészítő osztályokban, ruha- és tanszersegélyek/, ugyanis a cigánycsaládok jövedelme, legfőképp pedig annak célszerűtlen felhasználása /fizetés utáni dáridók, és lakomák/ nem teszi jelenleg még lehetővé azt, hogy jelentősebb összeggel hozzájáruljanak gyermekeik iskoláztatásához. Járásunkban ma már megoldott a napi 1 Ft-os hozzájárulás fizetése. Ennyit már minden család kibír és be kell hajtani csak azért is, hogy lássák azt, hogy továbblépésük érdekében nekik is kell áldozatot hozni.

Az első osztályokban jelentkező, az előzőekben vázolt nehézségek miatt 1959-től működnek járásunkban külön cigányosztályok. Tehát kialakult gyakorlattal, tapasztalatokkal rendelkezünk.

Cigányosztályok a Nagykanizsai járás
iskoláiban /3/

Tanév	iskola	működő cig. o.	létszám
1959/60.	Galambok	1.o.	27
1963/64.	Pat	1.o.	18
1964/65.	Pat	2.o.	20
1965/66.	Pat	3.o.	18
	Galambok	1.o.	13
1966/67.	-	-	-
1967/68.	Galambok	1.o.	16
1968/69.	-	-	-
1969/70.	Galambok	1.o.	14
	Zalakovár I.sz.isk.	1-2.o.	21
	Z.komár II.sz.isk.	1.o.	18
1970/71.	Galambok	1.o.	19
	Z.komár II.sz.isk.	1.o.	19
	Szepetnek	1-2-4-o.	19

Az 1970/71-es tanévre Miklósfáról is érkezett javaslat egy összevont 1-4 osztályos cigánytan.csoport indítására, erre azonban a költségvetési fedezet hiánya miatt nem került sor.

Ezekben az osztályokban a nevelők átdolgozott, speciális tantervvel és módszerekkel dolgoznak. Valamennyi cigányosztályunk alsótagozatos, zömmel csak 1.osztály. A cél hasonló, mint az előkészítő osztályoknál, vagyis a cigány és nem-cigány gyerekek közötti különbségek felszámolása, a magasabb osztályokban az együttthaladás biztosítása. A cigányosztályok szervezésénél azonban azt is figyelembe vesszük, hogy az ezekben az osztályokban a nem-cigányoktól különválasztott cigánygyerekek asszimilálódása nehezebb.

Ezért lehetőségeinknek megfelelően inkább az 1. osztályokra helyezük a fő hangsúlyt. A tapasztalatok ugyanis azt bizonyítják, hogy az első osztályban a továbbtanulásra érett cigánygyerekek /a gyógypedagógiai alanyok kivételével/ a 2. osztályt már eredményesen folytathatják a rendszeres osztályokban. Igaz, szükséges szerint elmegyünk tovább is, legfeljebb a 4. osztályig a már említett asszimiláció miatt.

Valamennyi cigányosztály esetében jónéhány járulékos feltételt is biztosítottunk: a tanítás megkezdése előtti mosdás, étkezés, a tanév eleji ruhavásárlás.

A felsőtagozatos cigánygyerekek részére, ahol erre lehetőség nyílott napközis ellátást biztosítottunk.

Utóhangként néhány gondolat

Lehet, hogy a felsorolt sok negatívum miatt az a vád ér, hogy pesszimizmussal szemlélem e problémát. Ez nem áll, csak megpróbáltam őszintén, a rendelkezésre álló adatok alapján reálisan, szépítés nélkül feltárni ennek az évről-évre növekvő gyermekszeregek az oktatása, nevelése során felvetődött problémákat.

Azért tettem ezt, mert előbbrejutni csak az objektív felmérés által feltárt, a jelenségek összefüggéseire is rámutató tények ismeretében lehet.

Az előbbrejutás legfőbb záloga a társadalmi összefogás. Tul kell jutni az ifjúságvédelmi bizottságok sablonos jelentéseire, a dolgok, jelenségek "jó adminisztrálásán".

A községeknek, a községi tanácsoknak élni kell a törvény biztosította jogokkal és az eddigieknél hatékonyabb anyagi ráfordítást kell biztosítani.

Biztosítani kell a cigánygyerekek nevelésében az intézményes nevelés időszakának meghosszabbítását /bölcsőde, óvoda, előkészítő osztályok/.

Többet kell foglalkozni a cigány szülők nevelésével is.

Mindez azért szükséges, mert a ma 8 % cigánytanulója a jövő felnőtt társadalmának fogja 8 %-át alkotni és nem mindegy az, hogy a társadalom 8 %-a a társadalmi termelésben és újratermelésben hogyan vesz részt.

Felhasznált források:

- 11) Az Osztrák - Magyar Monachia irásban és képben. ✓
Magyarország VII. kötet Bp. 1901. 568.o.
- 12) Élet és Tudomány 1969.31.sz. VIII.1. 1954.o. ✓
- ~~13) Id.: /1/ jegyzet.~~
- 3 14) Faludi András: Cigányok. Kossuth Bp. 1964.7.o. ✓
- 14) Országos Monográfiai Társaság. ^{Bp.}Magyarország vármegyéi és városa Somogy vármegye. 492.o. ✓
- 15) *2m l. tanf. 1970.* ✓
- 16) Id.: /1/ jegyzet. ✓
- 17) Id.: /2/ jegyzet. ✓
- 18) Faludi A.: I. m. 5.o. ✓
- 19) KSH. 1960. évi népszámlálás 3.j. Zala megye személyi és családi adatai. Bp. 1962. 11.o.42.o. ✓
- /10/ U.o. 88. o. A járás területére vonatkozó adatok. ✓
- /11/ A JTVB. Szervezési Osztálya által közölt adat. *2m l. tanf.* A Nagykanizsai járás 1970. július 1. utáni területére vonatkozik. ✓
- /12/ A JTVB. Műv.Osztályának reprezentatív felmérése és a Letenye Nagyközségi Tanács VB. Cigányösszesítője.
- /13/ Faludi A.: I.m. 9.o.
- /14/ Csabai Béla: Komárváros 25 éves művelődéstörténete. 1969. kézirat. 2.o.
- /15/ Összesítő statisztikai jelentés. Az általános iskolák 1970/71.tanévi helyzetéről. 1970.október 1.
- /16/ Id.: /12/ jegyzet
- /17/ Járási adatok: JTVB. Műv. felmérése 1970. Megyei adatok. Zala megye negyedszázados fejlődése, legfontosabb eredmények a számok tükrében. MSZMP Zala megyei Biz. kiadványa. 1970. 13.o. Zalaegerszegi Nyomda.
- /18/ JTVB. Műv.O. felmérése és a Nagykanizsai Járási Könyvtár 1969.dec. 31.-i összesítője alapján.
- /19/ JTVB. Műv.O. felmérés.
- /20/ Csabai Béla: I.m. 5.o.

- /21/ Tanévzáró ért. ig. beszámoló 1969/70. Balatonmagyaród,
Orosztony, Miháld.
- /22/ Tanévzáró ig. ért beszámoló 1969/70. Miklósfa.
- /23/ Tanévzáró ért ig. beszámoló 1969/70. Szepetnek.
- /24/ Összesítő stat. jelentés az ált. iskolák 1970/71. tanévi
helyzetéről 1970. okt. 1. JTVB. Műv. O. Irattár.
- /25/ U.o.
- /26/ U.o.

